

УДК 78(07)

Вікторія Лупанова

СУЧАСНІ ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ МУЗИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В АСПЕКТІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА

У статті розглядається і аналізується система дидактичних принципів музичної педагогіки, що, на думку автора, зможе забезпечити зміст ефективної інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики. Серед провідних сучасних дидактичних принципів музичної педагогіки виокремлені наступні: принцип індивідуального підходу; активності; єдності художнього і технічного; єдності виховання, освіти і розвитку; єдності емоційного і свідомого, зв'язку навчання з життям, гуманізації мистецької освіти, особистісного усвідомлення специфіки художньо-музичної мови. У статті надаються приклади застосування методів і прийомів для розкриття змісту сучасних принципів дидактики, в аспекті інструментального виконавства.

Ключові слова: *інструментально-виконавська підготовка, дидактичні принципи навчання, педагогічні принципи, фахова підготовка, гуманізація, навчально-пізнавальна діяльність, музична педагогіка, вчитель музики, музичне мистецтво.*

The article examines the system of pedagogical principles that, in the author's opinion, will be able to provide the content of effective instrumental and performing training of future music teachers based on the following general-didactic principles: scientific, accessibility, visibility, individual approach, systematic and consistent learning, conscious learning of knowledge, strength knowledge. The leading modern didactic principles of music pedagogy are the following: the principle of an individual approach; activity; unity of artistic and technical; the unity of upbringing, education and development; the unity of the emotional and conscious, the connection of learning with life, the humanization of artistic education, personal awareness of the specificity of the artistic and musical language, as a combination of expressive means and techniques for creating an artistic image of a music work. Basic didactic principles of musical pedagogy have a close connection and interpenetration to each other. These principles need to be applied in a comprehensive manner. Mandatory and full implementation of them contributes to improving the effectiveness of the results of the quality of artistic education. It is possible to achieve the optimal result in the musical development of students only with the creative application of didactic principles and flexible teaching methods, which include instrumental performance, understanding of stylistic features, disclosure of the content of musical works, the use of various repertoires.

Today, the school needs a music teacher, who has a high level of professional knowledge and skills, a wide cultural outlook, the development of artistic and aesthetic thinking. Therefore, the purpose of preparation of future specialists is to familiarize students with the basic principles and methods of musical pedagogy; provide the basics of scientific and methodological knowledge, practical skills and teaching skills of a musical instrument; to form the readiness of future music teachers to work independently to enhance the process of musical and aesthetic education of schoolchildren in order to improve their level of artistic education.

Keywords: *instrumental and performing training, didactic principles of teaching, pedagogical principles, vocational training, humanization, educational and cognitive activity, musical pedagogy, music teacher, music.*

Проблемою музичної педагогіки є поєднання усіх напрямків культурно-естетичного процесу, серед яких визначальними є: розвиток, виховання, навчання, освіта. Напрямки педагогічних процесів реалізуються в сукупності з дидактичними принципами музичної педагогіки, втіленими у взаємозв'язках мети, завдань, змісту шкільної програми «Музика» [5, с. 90].

Мета музичної педагогіки – дати таку систему знань, вмінь, навичок роботи з дітьми, яка б допомогла випускникам музичних і музично-педагогічних закладів розпочати плідну творчу працю під час уроків музики в школі, у керівництві дитячими колективами, в організації різних форм позакласної музично-естетичної роботи (гуртки, студії, концерти), стала б основою народження нових педагогічних ідей [5, с. 9].

Урок музики, як і будь-який інший, ґрунтується на загальних дидактичних принципах (науковості, систематичності і послідовності, доступності, зв'язку навчання з життям, наочності, емоційності, міцності знань, вмінь і навичок, виховуючого навчання тощо). Але у навчанні музики важливе місце посідають твори мистецтва, тому в роботі з ними необхідно дотримуватись таких принципів, як: індивідуальний підхід; активність; єдність емоційного і свідомого; художнього і технічного; єдність виховання, освіти і розвитку; зв'язок навчання з життям, гуманізація мистецької освіти, особистісне усвідомлення специфічної художньо-музичної мови, як сукупності виражальних засобів і прийомів створення художнього образу музичного твору. Основні дидактичні принципи музичної педагогіки мають тісний зв'язок і взаємопроникнення один в одного.

Вперше термін «дидактика» з'явився у творі Я. Коменського «Велика дидактика», який стверджував, що дидактика – «...це універсальне мистецтво навчання всього і всіх...».

Значний внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки і обґрунтування принципів навчання здійснено К. Ушинським. Він створив

цілісну дидактичну систему, розкрив загальні умови навчання і виховання, висунув основні вимоги до навчально-виховного процесу та визначив принципи навчання [9].

Розгляду проблем музичного виховання, впливу музичного мистецтва на розвиток особистості, її духовний світ присвячена значна кількість праць у різних галузях музичної педагогіки таких науковців як О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, Д. Кабалевського, З. Бервецького, Р. Марченко, О. Ростовського, Л. Хлебнікової, З. Кодая, К. Орфа, М. Леонтовича та ін.

В оновленні змісту до сучасного уроку музики взяли участь видатні педагоги, музиканти, вчені Ю. Алієв, Е. Абдулін, С. Гончаренко, М. Головіна, О. Корсакова та ін. У наукових роботах розглядаються питання формування у школярів естетичного ставлення до дійсності (Н. Ветлугіна, Л. Коваль, Н. Миропольська, Л. Хлебнікова, А. Щербо та ін.), дослідження музичних здібностей, методів їх формування й розвитку у дітей (В. Верховинець, Л. Горюнова, К. Гофман, З. Кодай, К. Орф, М. Леонтович, К. Стеценко та ін.), самостійної навчальної музичної діяльності учнів під керівництвом учителя (Е. Абдулін, Д. Кабалевський, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.). Але дані дослідження не вичерпують усіх питань, які постають сьогодні перед освітніми закладами.

Е. Абдулін сприймає принципи музичної освіти як початкове положення, яке розкриває сутність, цілі й мету музичної освіти, спрямованість та характер її змісту й процесу розвитку [1, с. 121].

Л. Масол, досліджуючи загальнодидактичні принципи мистецької освіти, які конкретизують та опосередковують вибір змісту, форм і методів навчання та виховання, віднесла до них принцип активності, самостійності, творчості, саморозвитку учнів у навчальній діяльності. Уточнюючи, що художньо-педагогічний процес має свої специфічні характеристики, дослідниця вказує, що засвоюючи твори мистецтва доцільно спиратися на принцип єдності художнього і технічного, емоційного та раціонального, свідомого та інтуїтивного [6, с. 39].

У процесі підготовки майбутніх учителів музики до музично-педагогічної діяльності важливим є принцип цілісності і урізноманітнення усіх видів діяльності. Зокрема, Г. Падалка відзначала, що цілісність передбачає спрямованість змісту, всіх форм і методів навчальної роботи на єдину мету – особистісно-художній розвиток учня [8, с. 149].

Дослідники мистецької педагогіки пропонували, беручи до уваги використання всіх видів музичної діяльності, дотримуватися таких вимог: співвідносити свідоме та підсвідоме, емоційне й раціональне: порівнювати частини й ціле у музичному матеріалі та в педагогічному процесі: підходити цілісно до формування духовної культури особистості [2].

Метою статті є розкриття дидактичних принципів музично-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики, які визначають

сутність, зміст, провідні вимоги до взаємодії вчителя та учня, виконання яких передбачає досягнення результативності процесу оволодіння музичним мистецтвом продовж фахової підготовки.

У сучасній музичній педагогіці визнання отримала думка, що здатність майбутнього вчителя музики до виконання професійних обов'язків формується в навчально-практичній діяльності інструментального виконавства.

Чітке визначення принципів музичного навчання ми знаходимо у О. Олексюк, котра наголошує, що «Педагогіка ХХ століття увібрала багату теоретичну спадщину минулих століть. Поряд із загальними утворились дидактичні принципи, характерні для викладання будь-якої шкільної дисципліни. «Музика» також не є винятком» [7, с. 94].

Очевидно, що фундаментом підготовки майбутнього вчителя музики має стати принцип гуманізації мистецької освіти. Основна мета гуманізації полягає в професійному й духовному становленні особистості, що знаходить у музично-педагогічному процесі систему цінностей – загальнолюдських ідей, професійно ціннісних орієнтацій і необхідних вчителю особистісних властивостей, оволодіння універсальними способами пізнання й гуманістичними технологіями педагогічної діяльності. У галузі мистецької освіти, за твердженням Г. Падалки, принцип гуманізації є стержневим, оскільки сфера мистецького навчання має передбачити реалізацію виховного потенціалу мистецтва. На думку науковця, гуманізація мистецької освіти безпосередньо стосується питань забезпечення художнього розвитку вихованців на матеріалі мистецьких творів, у яких людське життя трактується як найвища цінність. Гуманістичний принцип мистецької освіти реалізується в процесі формування особистості, здатної адекватно сприймати загальнолюдські цінності [8, с. 36].

Цінність запропонованих О. Олексюк принципів музичного навчання полягає у тому, що дослідниця трансформувала загальнодидактичні принципи навчання відповідно до основних видів діяльності на уроках музики і довела їхнє значення для вирішення мети і завдань загальної музичної освіти. Сучасною дидактикою створено певні принципи, які сприяють кращому засвоєнню знань і розумовому розвитку учнів. До принципів, які вже стали традиційними, додалися ще принцип індивідуального підходу та принцип активності. Ці принципи загальної педагогіки в аспекті музичного навчання відображують його особливості.

Принцип індивідуального підходу в музичній педагогіці посідає перше місце, тому що він пов'язаний із завданням розвитку властивих для кожного учня рис та особливостей, які становлять творчу музичну індивідуальність. Найактивніше впливати на музичний розвиток учнів дають змогу індивідуальні заняття з фаху, на яких застосовуються різні прийоми впливу та активні методи навчання, адже творчий підхід до розвитку індивідуальності – одне із завдань музичної педагогіки.

Реалізуючи цей принцип, ураховують рівень розумового розвитку дітей, їх знань, вмінь, пізнавальної та практичної самостійності, інтересів, волевого розвитку, працездатності. Щоб враховувати індивідуальні особливості учнів, учитель повинен уважно вивчати кожного з них, знати їх індивідуальні інтереси та схильності, розвиток і домашні умови тощо.

Принцип активності висувається як ознака провідної ролі педагога в музичному розвитку та як потреба в активній діяльності учнів на всіх стадіях навчального процесу. Активність учня керується на різних рівнях, і багатогодинні механістичні вправи – один із видів активної навчальної діяльності. Проте найкращою формою є «напружена мисленнєва діяльність» (А. Люблінська) та активне емоційне ставлення до виконання і навчання в цілому. Оскільки принцип активності виходить із завдання добитися максимальних результатів у музичному розвитку, він передбачає як методичний прийом подолання завдань високого рівня труднощів стосовно вибору репертуару, так і виконання художніх і технічних вимог педагога.

Принцип єдності художнього і технічного вимагає, щоб усі компоненти уроку були художніми. Художнім має бути не тільки репертуар для слухання та співу, але й кожна вправа. Для того щоб домогтися художності на уроці, необхідна праця й технічне володіння матеріалом. Згідно з однією, спочатку повинна бути техніка, і тільки тоді, коли усе виходить технічно, можна приступати до художньої інтерпретації. Є й інший спосіб: спочатку потрібно досягнути художній образ (задум, зміст, стиль, характер) і лише тоді домагатися його технічного втілення.

Принцип єдності виховання, освіти і розвитку реалізується в процесі засвоєння художніх стилів через усвідомлення художньо-естетичного, морального, духовного потенціалу музичного твору. Працюючи над кожним конкретним твором, потрібно пояснити студентам історико-культурні закономірності, що лежать в основі його стилю. Так, вивчаючи поліфонічні твори стилю бароко, слід спинитися на піднесених ідеях релігійного змісту, на пафосі моральної чистоти, що закладена в естетиці цього стилю. Невипадково багато видатних педагогів-піаністів радять під час вивчення музики Й. Баха розкривати перед учнями такі поняття, як духовна велич, ідея самопожертви, філософія життя і смерті, добра і зла, вічні моральні цінності тощо.

Музичні твори, що належать до класицизму, втілюють естетичні ідеали, які відповідають «стилю епохи». В них закладено ідеї розумності світового порядку, гармонії буття, цінності впорядкованої світобудови. Тому, працюючи над творами віденських класиків, необхідно розповісти учням про ідеали Просвітництва, про гармонію як вищу категорію естетики класицизму, показати, як реалізувалися ці ідеї в стилістиці класичних сонат Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л. Бетховена.

Як засіб педагогічного впливу викладач може використати факти біографії видатних майстрів-класиків. Наприклад, працюючи над сонатою Й. Гайдна, можна розповісти учням про ті жорсткі естетичні норми життя, які композитор сприйняв ще у своєму патріархальному дитинстві. Вірячи в кінцеву справедливість світу, пропагуючи цінність праці і простоту життя, композитор втілює у музиці правдивість та відвертість почуттів, впорядкованість уявлень про добре та погане. Інші цінності можна підкреслити в творчості В.-А. Моцарта або Л. Бетховена. Так, у В.-А. Моцарта слід виділити піднесеність і гармонію образів, витонченість ліричних переживань, чіткість уявлень про світ і пільму, добре й погане; у Бетховена – неухильну протидію людини ворожим силам, героїзм, волю, енергію, самоствердження. Це означає, що учні в процесі музичної підготовки не лише набудуть необхідний запас знань про «стиль епохи», засоби музичної виразності, а й отримають моральні настанови, відображені в творчості видатних майстрів, що закликають до відповідальності у праці, до доброти, простоти, відвертості, відкритої боротьби зі злом.

Вивчаючи твори епохи романтизму, учні обов'язково поринають у світ майбутніх почуттів і переживань, у світ страждання «маленької людини» з її коханням, радістю, болем, образами. Навіть образи природи, закарбовані на багатьох сторінках романтичної фортепіанної музики, композитори сприймали крізь призму особистих переживань і емоцій. Безпосередність вираження почуттів, пристрасність сприйняття прекрасного і водночас розлад душі – ось основа багатьох романтичних творів. Навчити студента висловлювати ці почуття – головне завдання педагога. Тому, розмірковуючи над художніми образами романтичної музики продуктивним є читання ліричних віршів, звернення до романтичного живопису, скульптури, театру.

Музика сучасності є різноманітною за своїми стильовими настановами, вчить незалежності мислення, повазі до різних поглядів, оригінальності творчого самовираження. Таким чином, кожен стиль музичного твору живить розум і серце, дає змогу в процесі занять поєднувати освітні та виховні завдання.

Одним із провідних педагогічних принципів мистецької освіти є принцип особистісного усвідомлення специфіки художньо-музичної мови. Він є синтетичним для виразально-зображувальних засобів і прийомів створення художнього образу. Адже специфікою музично-педагогічної освіти є здатність людини мислити образами. Створення художніх образів вимагає від майбутніх учителів музики активізації художньо-образного мислення. Зародження виконавського образу вимагає його змістового розуміння. Наступним етапом є перетворення окремих частин виконавського образу в єдине ціле. Словесна творчість (методи навчання) стає об'єктом уваги та усвідомлення. На наступному етапі відбувається

об'єднання окремих інструментально-виконавських частин в єдине ціле – формування образу музичного твору, обігрування твору в цілому та підготовка до концертного виступу.

Оскільки на уроках музичного мистецтва використовуються твори мистецтва як навчальний матеріал, тобто досить важливим аспектом є дотримання принципу єдності емоційного і свідомого. Оскільки, музичне мистецтво – особлива форма відображення дійсності, у якій важливу роль відіграють почуття, емоційна сфера, те саме пізнання, що відбувається у процесі навчання музиці, специфічне, воно не може зводитися тільки до діяльності думки, а обов'язково має виявляти собою єдність емоцій і розуму, свідомості і почуття. Кожен елемент уроку повинен викликати активність, тому надзвичайно важлива єдність емоційного й свідомого.

Дидактичний принцип зв'язку навчання з життям досить повно описано в музично-педагогічних працях Д. Кабалевського. Він відзначав, що внутрішній, творчий і життєвий зв'язок існує між всіма мистецтвами, адже мистецтва виникають не на порожньому місці, не з одного лише випадкового уявлення їхніх творців. Джерелом є реальне життя, що живить рівною мірою мистецтво і письменника, і композитора, і художника. Тому є багато спільного між різними мистецтвами, хоча в кожному з них це «спільне» виражається різними засобами, в різних формах і по-різному впливає на нас. Зрозуміти твір мистецтва – це означає насамперед зрозуміти його життєвий зміст, усвідомити, на якому життєвому підґрунті воно виникло [3].

Слова Золтана Кодая «Вкладемо до рук дітям, сприйнятливим до музики, той ключик, за допомогою якого вони можуть увійти у казковий сад музики, щоб примножити смисл їхнього життя» можуть бути опорою та стимулом у клопіткій роботі для тих музичних педагогів, метою яких є не тільки викладання для здібних та обдарованих дітей, а й те, що здається менш успішним, тобто «масове виховання» [4].

У зв'язку з цим доречно виділити найхарактерніші ознаки сучасної музичної педагогіки, що сприяють вирішенню саме завдань загальної музичної освіти. Це: глибока повага до дитини; прагнення поєднати навчання з природними для дитячого віку інтересами та переживаннями; підкреслювання широких виховних аспектів викладання гри на інструменті в дусі сучасного гуманізму.

Проведений аналіз не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми та засвідчує необхідність подальшого висвітлення розвитку дидактичних принципів музичної педагогіки, які розкривають ідеї на основі підготовки майбутнього вчителя музики як виконавця-інструменталіста, інтерпретатора, керівника дитячих творчих колективів у школі, музичних студіях, концертній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э. Б. Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе высшего образования: учебное пособие для преподавателей, читающих спецкурс, аспирантов, слушателей ФПК. Москва, 1990. 188с.
2. Білоус В. Т., Горюнова Л. І., Цимбалюк А. В., Цимбалюк С. Я. Основи організації та методики викладання у вищій школі. Ірпінь, 2001. 146 с.
3. Кабалевский Д. Б. О музыке и музыкальном воспитании: книга для учителя. Москва, 2004. 192 с.
4. Кодай З. Избранные статьи. Москва, 1983. 400 с.
5. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей. Вінниця, 2007. 216 с.
6. Масол Л. М, Гайдамака О. В., Белкіна Е. В. та ін. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів. Харків, 2006. 236 с.
7. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ, 2006. 188 с.
8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ, 2008. 274 с.
9. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения. Москва, 1974. 584 с.